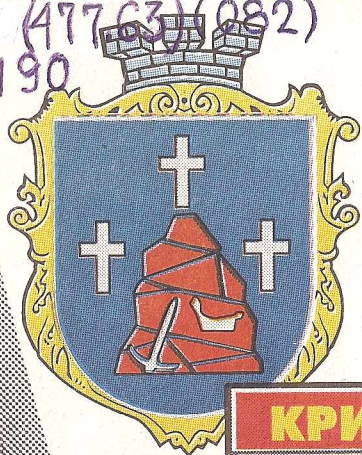
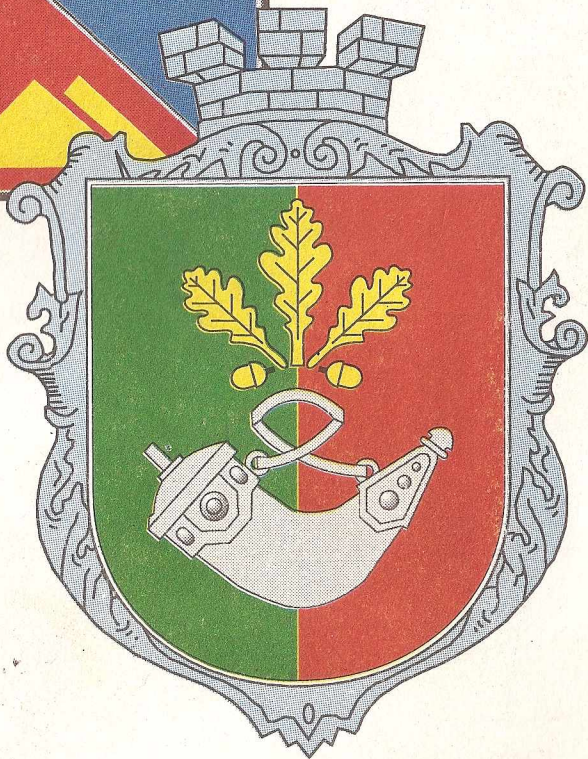

94 (477 63) (082)
490

ІСТОРІЯ КРИВОРІЖЖЯ

СУЧАСНИЙ
ПОГЛЯД
НА ІСТОРИЧНІ
ПЕРІОДИ,
ПОСТАТІ
ТА КРАСЗНАВЧІ
ДОСЛІДЖЕННЯ

КРИВОРІЖЖЯ В ІХ-ХІV СТОЛІТТЯХ

Територія Криворіжжя в добу Київської Русі

Степи з сивої давнини були домівкою кочівників. Складаючись в монгольських, середньоазійських чи алтайських степах, різні етнічні та племенні об'єднання хвилями набігали в степи Причорномор'я¹. Криворізькі степи були складовою частиною великого євразійського степу, що тягнувся від Північної Кореї до Панонії². Особливе місце у цьому міграційному процесі зайняли тюркськомовні народи. Початок було закладено ще гуннами у ІV ст., а за часів Київської Русі наші степи були місцем постійних кочовищ печенігів, торків, половців.

У X ст. в степах Криворіжжя з'явилися печеніги. Майже півтора століття Київська Русь вела з ними постійну і жорстоку боротьбу. Результатом цієї конфронтації стало те, що вже до сер. XI ст. печенізький союз розпався. Частина племен перекочувала в пониззя Дунаю, інші ж невеликі орди влилися до нових господарів нашого степу - союзу торків (гузів). Торки пробули в Причорномор'ї менше 20 років. Вони, як і печеніги, вели табірне кочівництво і тому майже не залишили по собі археологічних пам'яток³. Після розпаду союзу торків одна їх частина рушила на захід - на територію Візантії⁴. Тих торків, що залишилися в наших степах, разом із печенігами руські князі з задоволенням брали під свій захист. Їм надавали землі на покордонні у Пороссі та під Переяславом. З поч. XIII ст. на сторінках літописів в якості пороських васалів Русі постійно згадуються й берендеї. Цілком можливо, що й ці кочовики перебували в наших степах. З сер. XII ст. усі поселені в Пороссі кочовики утворили союз Чорних клобуків⁵. Отже, у XII ст. у стосунках Русі зі степовим світом створилися умови для співіснування і взаємодії. Хоча слід зазна-

чити, що подібна співпраця переважно встановлювалась з позиції сили, й одним з факторів, що значно прискорив цей процес, стала нова хвиля кочовиків - половців.

Протягом XI-XIII ст. наш край стає постійним місцем кочовищ придніпровських половців. На початковій стадії своєї історії вони мало чим відрізнялися від своїх попередників - все така ж агресивність. Форпостом між Руссю і половцями стали чорні клобуки, які з часу утворення союзу починають активно осідати, утворюючи поселення і навіть міста (Торчеськ).

Цікавим у цьому плані є те, що територія Криворіжжя стала кордоном між половцями та чорними клобуками (а отже, і Київською Руссю). Про це свідчить факт з літописних записів к. XII ст. (1193 р.). Тут згадується половецька річка Івля, на якій були зустрінуті під час одного з походів половецькі «сторожі». К.В.Кудряшов вважає Івлю прикордонною рікою між вищезгадуваними силами і ототожнює її з Інгульцем⁶.

У другій половині XII ст. відбувається своєрідне зближення половців з русинами, яке виявилось у різних формах - взаємні загарбницькі набіги, спільні походи, перемир'я, шлюбні зв'язки представників панівної верхівки Київської Русі та половецьких ханів.

Отже, взаємини Київської Русі з кочовиками у XI-XII ст. були не завжди напруженими та ворожими. В історичній літературі висловлюються й такі думки, що кочові народи прагнули до осілого способу життя. Подібне становище було вигідне Київській Русі, адже у такому випадку руські землі позбавлялися постійних кочівницьких, досить руйнівних, пересувань.

Територія Криворіжжя в силу свого географічного розташування була включена в ці процеси.

Ще одним малодослідженим моментом історії Криворіжжя є з'ясування присутності слов'янського населення в наших степах у добу розвинутого середньовіччя. Відомо, що в першій половині XI ст. активно функціонували шляхи по Дніпру, Дністру та «Великому Дону» (р. Сіверський Донець та Нижній Дон). Організація чисельних торговельних караванів потребувала створен-

ня факторій, населення яких охороняло б шляхи, обслуговувало каравани, допомагало в подоланні мілин, порогів, пересуванні кораблів суходолом, а також у їх ремонті та переоснащенні тощо⁷. Населення цих факторій було, очевидно, слов'янське й в історичній науці воно ототожнюється з бродниками.

Поселення бродників були зафіксовані в пониззі Південного Бугу, Дністра та Дону. Дослідження на о. Хортиця в останні десять років дали змогу включити до сфери життєдіяльності бродників й таку велику водну артерію як р. Дніпро. Тут археологами досліджено велике давньоруське бродницьке поселення Протолче. Знайдено понад 20 об'єктів. Серед них типові землянки Х-XI ст. і незвичні дружинні житла. Виявлено рештки виробничих печей, продукції залізоплавильного комплексу, ліпну кераміку, 4 господарські ями, впускні слов'янські поховання, бронзовий хрест-складень XIII-XIV ст. з кириличними літерами і розп'яттям Христа Спасителя на зворотньому боці, монети XIV ст., залізна західноєвропейська коліщата шпора XIII-XIV ст. та інше⁸.

Отже, бродницькі поселення виникали по великих торговельних шляхах, якими на той час були переважно річки. Але не менш активно використовувались і сухопутні шляхи. Тому для вивчення історії Криворіжжя є важливим дослідження М. Барсова. Він дослідив місце в літописі за Іпатівським списком, де йшлося про укріплення на Нижньому Дніпрі. Літописець засвідчує, що 1190 року половецькі хани Ітогди й Акуш після вдалого походу Ростислава Рюриковича на їхні землі пішли на «Київську Україну» ростиславовим шляхом, тобто тим, яким ходив на них Ростислав: із Торчеська до Протолчого, а потім правим берегом Дніпра до половецьких веж на Інгульці⁹. Тобто цей шлях могли широко використовувати як руські князі, так і половці. Руські князі рушали на Протолче, де могли перепочити та найняти у провідники бродників, які добре знали степи, зокрема броди на степових річках.

У той же час бродники були незалежними від князівської влади і досить часто виступали у походи разом з половцями, використовуючи цей же шлях. Отже, відомий бродникам шлях про-

лягав через Криворіжжя, й тому ми можемо стверджувати, що бродники, хоч і тимчасово, але перебували у цих місцях і використовували територію нашого краю.

Територія Криворіжжя з давніх давен приваблювала до себе різні етнічні групи та племенні об'єднання. Не стала винятком й доба Київської Русі. Наша територія посіла чільне місце в політико-військовому житті та міграційних процесах в Південно-Східній Європі в X-XIII ст. Дослідження історії Криворіжжя внаслідок історико-географічних умов, етнічної історії може значно розширити наші знання про взаємини східних слов'ян та Степу у добу Київської Русі.

Список використаної літератури

1. Плетнева С.А. Половецкая земля. / Злато слово. - М., 1986. - С. 376.
2. Головки О.Б. Слов'яни Північного Причорномор'я доби Київської русі та проблема витоків українського козацтва // УІЖ. - 1991. - № 11. - С.25.
3. Плетнева С.Л. Половецкая земля. / Злато слово - М., 1986. - С. 377.
4. Там же - с. 378.
5. Там же - с. 379.
6. Там же - с. 383.
7. Головки О.Б. Слов'яни Причорномор'я доби Київської Русі та проблема витоків українського козацтва // УІЖ. - 1991. - № 11. - С.39.
8. Сокульський А.Л. Віхи край шляху - Запорожжя / Народна пам'ять про козацтво. - 1991. - С. 117.
9. Там же - с. 116.